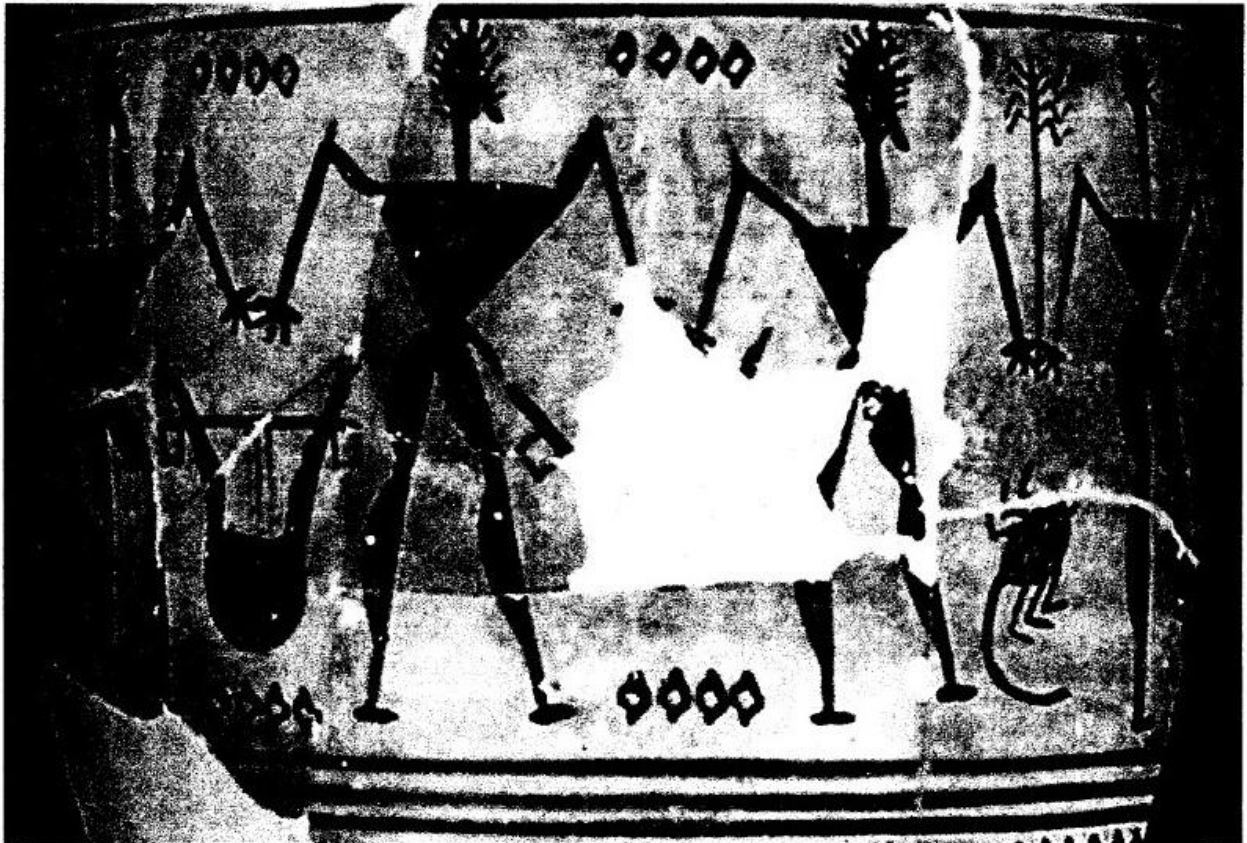

Η μουσική στην Αρχαία Σπάρτη

«Εκεί ανθεί το δόρυ των νέων ανδρών και η φωτεινή μούσα και η δικαιοσύνη...»

«...ἔνθ' αἰχμιά τε νέων θάλλει καὶ μούσα λίγεια...» Τέρπανδρος
 «...ἔρπει γὰρ ἄντα τῷ σιδάρῳ τὸ καλῶς κιθαρίσθην...» Αλκιμάν

Ἄμικλαῖο Λακωνίας, 750-690 π.Χ. Λακωνικὴ Πυξίδα ἀπὸ τὸ Ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἐχουν περάσει αρκετά χρόνια που η Σπάρτη και συγκεκριμένα η αρχαϊκή ακμάζουσα Σπάρτη έγινε το επίκεντρο του ενδιαφέροντος πολλών μελετητών. Οι «Πύλες της Φωτιάς» του Pressfield μέσω της πολύ μεγάλης απήχησης τους στο αναγνωστικό κοινό, ανέδειξαν την πόλη και ήταν αξιοσημείωτο πόσες καινούργιες μελέτες για την Αρχαία Σπάρτη δημοσιοποιήθηκαν και πόσες άγνωστες πτυχές της πόλης αυτής αναδείχθηκαν.

Συνήθως επικρατεί η παγιωμένη εικόνα της Σπάρτης ως συντηρητικής πόλης με στρατιωτική πειθαρχία και αυστηρά ήθη, μιας πόλης που κάποια στιγμή «κλείστηκε στον εαυτό της». Προκαλεί έκπληξη λοιπόν το γεγονός ότι στον λαμπρό, για την Αρχαία Σπάρτη, 7ο αιώνα, υπήρξε τέτοια μουσική δραστηριότητα που κατέστησε τη Σπάρτη πολιτισμικό κέντρο του τότε ελληνικού κόσμου. Η τέχνη της μουσικής έχει κυρίαρχη θέση στη ζωή της πόλης αυτής και έχει αναλάβει έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο σε συνάρτηση με τον ιδιάζοντα χαρακτήρα της πόλης αυτής και τα ιδανικά της.

Ας παρακολουθήσουμε τη λαμπρή αυτή εποχή.

Η ηρωϊκή εποχή του Ομήρου έχει πια περάσει. Βρισκόμαστε πλέον στα τέλη του 8^{ου} αιώνα και στις αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ. όταν ο άνθρωπος στρέφεται στον εαυτό του και αρχίζει να νιώθει την ανάγκη να εκφράσει τα συναισθήματά του: είναι η απαρχή της λυρικής ποίησης. Στη Σπάρτη όμως, οι σίχοι του Ομήρου δεν παύουν ούτε στιγμή να εμπνέουν τους ανθρώπους της, διδάσκονται και απαγγέλλονται. Οι Σπαρτιάτες γνωρίζουν τον Όμηρο από τον μεγάλο νομοθέτη τους, τον Λυκούργο, αγαπούν τα επικά έργα γιατί εκφράζουν το ηρωϊκό ιδεώδες που διέπει τη σπαρτιατική σκέψη και τον σπαρτιατικό τρόπο ζωής. Είναι χαρακτηριστικό ότι όλοι οι μουσικοί που έδρασαν στην αρχαϊκή Σπάρτη εμπνεύστηκαν από τον Όμηρο και ασχολήθηκαν με τους ομηρικούς ύμνους.

Οι Δωριείς, σε αντίθεση προς τους άλλους Έλληνες, οι οποίοι τιμούσαν ως ανώτατο θεό τον Δία, τιμούσαν τον Απόλλωνα και την αδερφή του την Άρτεμη. Ο Απόλλωνας ήταν ο προστάτης τους και δεν επιχειρούσαν οτιδήποτε χωρίς την συγκατάθεσή του. Οι πιο σημαντικές γιορτές στη Λακεδαίμονα τελούνται προς τιμήν του θεού της μουσικής και της αρμονίας.

Ο Απόλλωνας είναι ο «ηλιακός θεός» που τα βέλη του χτυπούν από μακριά και δεν αστοχούν ποτέ. Ας θυμηθούμε τον δωρικό μύθο του Υακίνθου ο οποίος εκφράζει τις σχέσεις του ηλιακού θεού με την ανάπτυξη και τον μαρασμό της βλάστησης στη φύση. Ο μύθος προέρχεται από την πόλη της Λακωνίας « Αμύκλαι».

Ο Υάκινθος, γιος του βασιλιά Αμύκλα, ήταν ένα νεαρό αγόρι, εξαισίας ομορφιάς. ο θεός Απόλλωνας το αγαπούσε πολύ αλλά το σκότωσε άθελά του την ώρα που τον μάθαινε δισκοβολία. Απαρηγόρητος ο Απόλλωνας, έθαψε τον Υάκινθο κάτω από τον βωμό του, στο τέμενος των Αμυκλών. Από το αίμα του Υακίνθου φύτρωσε το λουλούδι που φέρει το όνομά του.

Στις Αμύκλες που απέχουν πέντε χιλιόμετρα νότια της Σπάρτης, κοντά στη δεξιά όχθη του ποταμού Ευρώτα, αφιέρωναν τριήμερη γιορτή προς τιμή του Υακίνθου, τα Υακίνθια. Την πρώτη μέρα της γιορτής επικρατούσε πένθιμο κλίμα γιατί θρηνούσαν για τον ωραίο έφηβο που χάθηκε, αποθέτοντας νεκρώσιμες προσφορές στον τάφο του. Το βράδυ δειπνούσαν με λιτό τρόπο, ένα κόσμιο δείπνο, μελαγχολικό χωρίς άσματα. Τη δεύτερη όμως μέρα αντηχούσε η λύρα, η κιθάρα και ο αυλός. Ομάδες από νεαρά αγόρια και κορίτσια υμνούσαν την αθανασία του νεκρού ήρωα, εκφράζοντας την εμπιστοσύνη των ανθρώπων στην περιοδική ανανέωση της λαμπερής βλάστησης, που στιγμιαία καταστράφηκε. Η δεύτερη όμως ημέρα ήταν αφιερωμένη στον θεό –κυρίαρχο των Αμυκλών, τον Απόλλωνα, τον προστάτη της βλάστησης και της συγκομιδής. Τότε ξεκινούσε το εύθυμο μέρος της γιορτής όπου ακουγόταν ο παιάν, ο ύμνος του θεού. Παιδιά, φορώντας ειδικούς, μακριούς χιτώνες έπαιζαν κιθάρα, ενώ άλλα χορεύαν υπό τους ήχους των ασμάτων και του αυλού. Χορωδίες νέων έψαλλαν τοπικά άσματα και μετείχαν χορευτές με κινήσεις προσαρμοσμένες στους ήχους. Μια επιβλητική πομπή σχηματιζόταν από τη Σπάρτη προς τις Αμύκλες κατά μήκος της «Υακινθίδος» οδού. Στο κέντρο της πομπής βρισκόταν ο χιτώνας του Απόλλωνος τον οποίο ύφαιναν κάθε χρόνο οι γυναίκες. Στην πομπή μετείχαν παρθένες πάνω σε πλούσια άρματα στολισμένα. Όταν ο χιτώνας εναποτίθετο στο τέμενος των Αμυκλών, επακολουθούσαν νυχτερινοί χοροί των γυναικών, τα «νυχία εύφρόσυνα».

Η γιορτή συνεχιζόταν και την τρίτη ημέρα με θυσίες και εστιάσεις. Σπαρτιάτες και Αμυκλαίοι έπαυαν κάθε είδους εκστρατεία ή πολεμική δραστηριότητα για να μετέχουν, κατά τα τέλη Μαΐου ή αρχές Ιουνίου, στη γιορτή.

Κατά τον Κάρνειο μήνα, στον τρυγητό, τελούνταν τα Κάρνεια προς τιμήν του Απόλλωνα. Ο Κάρνειος Απόλλωνας λατρευόταν στην Πελοπόννησο σε διάφορα μέρη αλλά στη Σπάρτη καθιερώνεται κατά την 26^η Ολυμπιάδα του 676π.Χ. Εννέα μέρες διαρκούσε η γιορτή αυτή η οποία είχε πολεμικό χαρακτήρα προς ανάμνηση του στρατιωτικού βίου κατά την κάθοδο των Δωριέων. Στις εορταστικές εκδηλώσεις περιλαμβάνονταν κοινό γεύμα, μουσικός διαγωνισμός, θυσία στον Θεό και ο αγώνας των σταφυλοδρόμων.

Στον αγώνα των σταφυλοδρόμων , ένας άνδρας τυλιγμένος με μάλλινες ταινίες κατεδιώκετο από μια ομάδα ανδρών, τους σταφυλοδρόμους –ονομάζονταν σταφυλοδρόμοι επειδή μάλλον κρατούσαν τσαμπιά από σταφύλια. Αν τον έπιαναν σήμαινε ότι θα πήγαινε καλά η επόμενη χρονιά και το αντίθετο αν δεν τον έπιαναν.

Όσον αφορά τη μουσική, στα Κάρνεια κυριαρχούσε ο παιάνας με συνοδεία κιθάρας ή φόρμιγγας, των κατεξοχήν μουσικών οργάνων του Απόλλωνα.

Οι γιορτές, οι χοροί, η μουσική δεν σταματούν στην αρχαία Σπάρτη. Κατά τον μήνα Εκατομβαίωνα γινόταν η γιορτή των Γυμνοπαιδιών που διαρκούσε δέκα ημέρες. Όλα μαρτυρούν ότι επρόκειτο για ένα τεράστιο γεγονός, μουσικού, χορευτικού και αθλητικού χαρακτήρα όπου λάβαιναν μέρος όλοι οι άντρες της Σπάρτης: παιδιά, νέοι και γέροντες. Επρόκειτο για μια θεαματικότατη εορτή στις αρχές Ιουλίου. Πλήθη ξένων συνέρρεαν για να παρακολουθήσουν και να βρεθούν σε μια Σπάρτη γεμάτη χαρά και ευθυμία. Τη γιορτή «άνοιγαν» τα παιδιά νωρίς το πρωί σε ορισμένο σημείο στη Σπάρτη. Ακολουθούσαν οι ώριμοι άντρες νωρίς το απόγευμα, για να δείξουν με αυτόν τον τρόπο την αντοχή τους στη ζέστη. Και οι γέροντες εμφανίζονταν αργά το απόγευμα, όταν στον χώρο της γιορτής άρχιζε να δροσίζει. Έπειτα εκτελούνταν οι γυμνοπαιδικοί χοροί. Με αυτόν τον τρόπο οι Λάκωνες τιμούσαν τον Απόλλωνα, τη μητέρα του τη Λητώ, την αδερφή του την Άρτεμη και τον Διόνυσο των οποίων τα αγάλματα ήταν τοποθετημένα στη σπαρτιατική αγορά. Γύρω από αυτά, οι νέοι της Σπάρτης εκτελούσαν τους χορούς τους ενώ οι πιο ώριμοι άνδρες χόρευαν την τελευταία ημέρα.

Ο αρχηγός του χορού φορούσε στεφάνι θυρεατικό προς ανάμνηση της νίκης των Σπαρτιατών στη Θυρέα. Τα παιδιά χόρευαν με ζωηρές και ρυθμικές κινήσεις των χεριών και των ποδιών άλλοτε πάνοπλοι, άλλοτε γυμνοί για να διατρανώσουν με χαρά την υγεία του σώματος και της ψυχής τους. Η μουσική, αυστηρά δωρική και ακούγονταν κυρίως παιάνες του Λάκωνα μουσικού, του Διονυσόδοτου αλλά παράλληλα τραγουδούσαν και ωδές του Αλκμάνος, του Θάλητος και άλλων.

Υπήρχαν τρεις ομάδες χορού, οι λεγόμενες τριχορίες: οι γέροι τραγουδούσαν τα κατορθώματα της νιότης τους ενώ οι άνδρες για την τωρινή τους δύναμη και την υπερηφάνειά τους και τα παιδιά για το τι θα έκαναν σαν μεγάλωναν. Πόσο ζωντανά περιγράφουν οι στίχοι τη συγκινητική αυτή άμιλλα των γενεών...

Στις εορτές εκείνες το λόγο άρχιζε πρώτος ο χορός των γερόντων που έψελνε:

"Άμμες ποκ' ήμες άλκιμοι νεανίαι" (=Εμείς ήμασταν κάποτε ρωμαλέοι νέοι).

Στον παραπάνω λόγο τότε ο χορός των ανδρών απαντούσε, επιδεικτικά:

"Άμμες δε γ' ειμέν, αι δε λης πείραν λάβε" (=Εμείς είμαστε τώρα, αν θέλετε δοκιμάστε).

Στη συνέχεια το λόγο λάμβανε ο χορός των παιδων που δήλωναν ως υποσχετικό όρκο:

"Άμμες δε γ' εσόμεθα πολλώ κάρρονες" (=Εμείς όμως θα γίνουμε καλύτεροι).

Είναι εκπληκτικό το πόσο χορεύουν οι Σπαρτιάτες! Ο χορός δεν αποτελεί μέσο ψυχαγωγίας: αποτελεί μέρος της εκπαίδευσης των νέων Σπαρτιατών και μέσο για την προετοιμασία για τον πόλεμο. Ο πιο χαρακτηριστικός χορός τους είναι ο πυρρίχιος. Όλοι οι άρρενες μαθαίνουν να χορεύουν την Πυρρίχη από την ηλικία των πέντε ετών. Στην Πυρρίχη μάλιστα έπρεπε να γίνεται χρήση των πιο ωραίων μελωδιών και εξυψωτικών ρυθμών με συνοδεία κυρίως αυλού. Πρόκειται για προγύμνασμα για τον πόλεμο. Στη γυμνοπαιδική οι νέοι αναπαριστούν με τις κινήσεις τους σκηνές από την παλαιστρα και το παγκράτιο. Οι Σπαρτιάτες πρώτα μαθαίνουν χορό και μετά μαθαίνουν να πολεμούν!

Ο Τέρπανδρος γράφει για τη Σπάρτη:

«Όπου η αιχμή των νέων θάλλει και η γλυκιά Μούσα και η πλατύδρομη Δικαιοσύνη»

Ο Αλκμάν σε στίχο του τραγουδά:

«Πάει αντίκρυ στο σίδερο η γλυκιά κιθάρα»

Όλα μαρτυρούν πως οι δυο δυνάμεις, Μουσική και Πόλεμος αναδεύονταν έντονα μέσα στους Σπαρτιάτες. Οι Λάκωνες ήταν μουσικότατοι και πολεμικότατοι .

Την ώρα της μάχης, όταν η φάλαγγα είχε συνταχθεί και έβλεπαν τους εχθρούς, ο βασιλιάς θυσίαζε την αίγα ενώ παράλληλα διέταζε τους αυλητές να παίζουν το Καστόρειον μέλος. Η μουσική του εμβατήριου παιάνα, καθώς προχωρούσαν με τον ρυθμό του αυλού, είχε ευεργετική επίδραση στους πολεμιστές: δεν διασπούσαν τη συνοχή της φάλαγγας, προχωρούσαν χαρούμενοι, με σταθερό φρόνημα, με ελπίδα και ένιωθαν ότι ο θεός ήταν μαζί τους...

Σπαρτιάτης πολεμιστής

Οι πόλεμοι δεν σταματούν. Ειδικά ο δεύτερος Μεσσηνιακός πόλεμος ήταν εκείνος που ανάγκασε την Σπάρτη να ριψοκινδυνεύσει στο έπακρο τις δυνάμεις της για να εξασφαλίσει την ύπαρξη της. Ο τελευταίος ήταν ο άνθρωπος που βοήθησε με τα τραγούδια του να κερδηθεί το ζήτημα. Η πίεση αυτού του ανθρώπου περικλείεται σε ένα και μοναδικό αίτημα, να ριψοκινδυνεύσει κανείς τη ζωή του για τη νίκη μπαίνοντας μπροστά με τους προμάχους. Την ώρα της μάχης, με τους στίχους του ο Τυρταίος, ξανά και ξανά κάνει έκκληση να προχωρούν σταθερά, με σφίγγουν τα δόντια, να πολεμούν στήθος με στήθος και να επιμένουν ως το θάνατο, που είναι η ύψιστη τιμή για τον πολεμιστή. Η θυσία για την κοινή υπόθεση μπορεί να εξασφαλίσει την ανταμοιβή μιας άφθαρτης μνήμης.

"αγετ', ω σπαρτας ευανδρω
 κωροι πατερων πολιαταν
 λαια μεν ιτυν προβαλεσθε,
 δορυ δ' ευτολμωσ ανχεσθε,
 μη φειδομενοι τας ζωας.
 ου γαρ πατριον τα σπαρτα

εμπρός βλαστάρια της πόλης των παλικαριών παιδιά της Σπάρτης, γη Πατέρων που είναι γέννημα της, με το αριστερό σας χέρι προβάλετε την ασπίδα, με το δεξί κραδαίνοντας το δόρυ αντρειωμένα, δίχως σκέψη για τη ζωή σας. Γιατί τέτοιο δεν είναι το γνώρισμα της Σπάρτης.

Μία τέτοια Πολιτεία αντίκρισαν οι πρώτοι μουσικοί που ταξίδεψαν στη Σπάρτη: γεμάτη μουσική, χορό που αποτελούσαν συστατικά στοιχεία της σπαρτιατικής αγωγής αλλά και της σπαρτιατικής ζωής. Από την Άντισσα της Λέσβου ταξίδεψε ο απαράμιλλος κιθαρωδός, ο Τέρπανδρος. Το 676 π.Χ. νίκησε τους μουσικούς αγώνες, στα Κάρνεια. Από τότε οι αρχαίοι Σπαρτιάτες τόσο τον εκτίμησαν που συνήθιζαν να αξιολογούν οποιονδήποτε διακεκριμένο μουσικό "μετά Λέσβιον Ωδόν". Άλλες τέσσερις φορές νίκησε στα Πύθια. Ο Τέρπανδρος επέλεξε να γίνει Σπαρτιάτης. Η Σπάρτη τον ενέπνευσε, τον δέχτηκε με ενθουσιασμό και του έδωσε τη δυνατότητα να δημιουργήσει και να καινοτομήσει στη μουσική. Με την αξία του κατάφερε να κερδίσει τον απαιτητικό και με υψηλή μουσική κρίση λαό της Σπάρτης. Πάντα υπηρετούσε το υψηλό ήθος της μουσικής.

Ζεῦ, πάντων ἀρχά, **
 Πάντων ἀγήτωρ,
 Ζεῦ σοὶ σπένδω
 Ταῦταν ὕμνων ἀρχάν.

Δία, ἀρχή όλων,
 ὁδηγέ όλων,
 Δία σε σένα αφιερώνω
 αυτή την ἀρχή των ὕμνων.

Τέρπανδρος

Ο Τέρπανδρος κατανοούσε αυτήν την ιδιαίτερη πόλη με τα στρατιωτικά ιδανικά. Συστηματοποίησε το παραδοσιακό μουσικό υλικό της Σπάρτης ίδρυσε την πρώτη μουσική σχολή. Έπεισε τους Λακεδαιμόνιους να καθιερώσουν την επτάχορδη λύρα. Με τον Τέρπανδρο, η μουσική της Σπάρτης εμπλουτίζεται από τα ανατολικά στοιχεία της Αιολίας και της Ιωνίας.

Με τον περίφημο Θάλητα, συνδέονται η δωρική Σπάρτη με τη δωρική Κρήτη. Ο περίφημος νομοθέτης Λυκούργος, προσπαθώντας να οργανώσει το πολίτευμα της Σπάρτης, ταξίδεψε στην Κρήτη και γνωρίστηκε με τον Θάλητα που εκτός από μουσικός και ποιητής ήταν σοφός, άξιος ανάμεσα στους συμπολίτες του και νομοθέτης. Τα τραγούδια του ήταν λόγοι για ευπείθεια και ομόνοια, στολισμένα με μελωδίες και ρυθμούς που είχαν πολλή σεμνότητα και εξημερωτική δύναμη στους πολίτες. Ο Θάλητας μέσω της μουσικής εκπαιδεύει τους Λάκωνες και τους καθοδηγεί. Είναι εκείνος που ίδρυσε την δεύτερη μουσική σχολή ενώ με τη δική του εισήγηση θεσπίστηκαν γυμνοπαιδίες και στη Σπάρτη. Ο Θάλητας εξελίσσει το μουσικό αισθητήριο των Σπαρτιατών φέρνοντας καινούργιους, 'ξεσηκωτικούς' ρυθμούς από την Κρήτη. Με αυτόν τον τρόπο συνέδεσε, πάντα πιστός στην υψηλή μορφή, τη μουσική με τον χορό.

Από τη Σπάρτη, το μεγαλύτερο πολιτιστικό κέντρο εκείνης της εποχής, πέρασαν πολλοί μουσικοί. Σαν να έπρεπε να δεχτούν ένα είδος βαπτίσματος από τη Λακωνική γη. Ο Κηπίωνας, ο Περίκλειτος από τη Λέσβο, ο Ξενόδαμος από τα Κύθηρα, ο Πολύμνηστος, ο Ξενοκρίτος από τους Λοκρούς της Ιταλίας. Βεβαίως υπάρχουν και διαπρέπουν και οι αυτόχθονες, οι Λάκωνες αρχαίοι μουσικοί: Ο Σπένδων, ο Διονυσόδοτος του οποίου τους παιάνες τραγουδούν οι έφηβοι στις Γυμνοπαιδίες. Ο Γιτιάδας, μουσικός και αρχιτέκτονας, ο οποίος συνέθεσε έναν ύμνο στην Παλλάδα καθώς και δώρα τραγούδια.

Υπήρχαν και σπουδαίες γυναίκες μουσικοί και ποιήτριες της Σπάρτης: η Μυΐα, η Αγιδώ και η Αγησιχόρα, άξιες κοπέλες του χορού του Αλκμάνος. Η Μεγαλόστρατη με την οποία ήταν ερωτευμένος ο χορικός ποιητής της Σπάρτης, ο Αλκμάν. Και η Κλειταγόρα ...

Την εποχή που η Σπάρτη αποσπασμένη πια για πολύ καιρό από τους εξωτερικούς της εχθρούς, μπόρεσε να χαλαρώσει την υπερβολική της αυστηρότητα και να προσφέρει άσυλο σε μία τέχνη πιο εκλεπτυσμένη. Ο Αλκμάνας δεν ήταν για τη Σπάρτη μόνο ποιητής η κιθαριστής αλλά ήταν και φιλόσοφος. Αφιερώθηκε στη χορική ποίηση η οποία στη Σπάρτη αποκτά μια ιδιαίτερη σημασία: είναι το είδος εκείνο της μουσικής που προάγει το ομαδικό πνεύμα και την ενότητα.

Το καταπληκτικό είναι ότι ο Αλκμάν αγαπούσε και ισχυριζόταν ότι γνωρίζει όλους τους νομούς δηλαδή τις μελωδίες των πουλιών τα κελαηδήματα τους. Γι' αυτόν η φύση αποτελεί πηγή έμπνευσης και δημιουργίας. Γράφει τα ποιήματά του στη Λακωνική διάλεκτο και δημιουργεί ανυπέροβλητες μελωδίες. Δεν συνέθετε μόνο το κείμενο των ποιημάτων, καθόριζε τη μουσική τους καθώς και τις χορευτικές και μιμητικές κινήσεις. Γράφει για Θεούς, ήρωες, για τον έρωτα, τη φύση, την ομορφιά... Τα αρχαία κείμενα τον χαρακτηρίζουν 'αδόμενο κύκνο', 'τον λαμπρότερο κιθαριστή της Λακωνίας', 'τζιτζικα, έτοιμο για χορό'.

